

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ атындагы ЖАЛАЛ-АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.619:343.8 (575.2) (043.3)

ДУЙСЕМБАЕВА ДИНАРА АРГЫНОВНА

**Медициналык иш-аракетти жүзөгө ашырууда өлүмгө жана ден-соолукка
зыян келтирүү: кылмыш-укуктук аспект**

12.00.08 - кылмыш укугу жана криминология; жазык-аткаруу укугу

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун мамлекеттик-укуктук изилдөөлөр жана экспертизалар бөлүмүндө аткарылган

Илимий жетекчи:

Бегалиев Ернар Нурланович

юридика илимдеринин доктору, профессор
Казакстан Республикасынын Жогорку Соттор кеңешинин мүчөсү

Башкы прокуратурасына караштуу Укук коргоо органдарынын Академиясынын Жогорку окуу жайынан кийинки билим берүү институтунун атайын юридикалык дисциплиналар кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер:

Шаршеналиев Асанбек Шаршеналиевич

юридика илимдеринин доктору, профессор,
Ж. Баласагына атындагы КУУнин юридика институтунун кылмыш-жаза процесси, криминалистика жана соттук экспертиза кафедрасынын профессору

Айкумбеков Нурлан Рахметуллаевич

юридика илимдеринин кандидаты,
Алматы шаарындагы Каспий коомдук университетинин “Адилет” Жогорку укук мектебинин доценти

Жетектөөчү мекеме:

аль-Фараби атындагы Казак улуттук университетинин юридика факультетинин кылмыш жаза укугу, кылмыш жаза процесси жана криминалистика кафедрасы (050040, Казакстан Республикасы, Алматы ш., аль-Фараби пр., 70).

Диссертациялык иш 2024-жылдын «22»февралында саат 12.30 да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети, жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-081-l3b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин https://vak.kg/diss_sovety/d-12-23-668/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «22» январында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. XXI кылымдын экинчи он жылдыгынан берки адамзаттын жашоосун техникалык өнүгүүгө, нанотехнологиянын, генетиканын, кишинин организмнин эң кичине кубулуштарына чейин изилдөө жаатындагы ачылыштарга, фармакологиялык изилдөөлөргө таянган заманбап медицинасыз элестетүүгө болбойт. Мунун баары илим менен технологиянын түрдүү багыттардагы окумуштуулардын биргелешкен аракетинин аркасында жетишилди.

Муну менен бирге, 2019-жылдын аягында Кытайда башталып жана 2020-жылдын башында бүткүл дүйнө жүзүнө тарап, анын ичинде Россияга да тараган эпидемия, коронавирус инфекциясы COVID-19 бүткүл өлкөлөрдүн саламаттык сактоо системасын чоң сыноого дуушар кылды.

Россияда 2020-жылдын март айынын аягында 28 аймактарында лабораториялык материалдардын олуттуу жетишсиздиги байкалды, COVID-19га тесттер, дарыгерлердин өздүк коргоо каражаттары, жасалма дем алдыруучу аппараттары жана башка жабдуулар. Коронавирус инфекциясы менен ооругандар үчүн койка-орундардын жетишсиздик көйгөйү, COVID-19 бейтаптарынан жуктуруу менен дарыгер инфекционисттердин, эмгектин оор шартында иштеп жаткан медициналык мекемелердин медкызматкерлеринин инфекция жуктурган оорулар менен иштөө үчүн убада кылынган төлөмдөрдү албай калуу көйгөйлөрү курч турду. Бул медициналык кызматкерлер тарабынан ишке ашкан кылмыштардын олуттуу өсүшүнө түрткү болду. Жана бул өсүштүн себеби дарыгерлердин кесиптик каталарынын өсүшүндө гана эмес, азыркы учурдагы туура эмес медициналык жардамдарды (медициналык кызматтарды) көрсөтүүнүн оор кесепеттерине байланыштуу медициналык жана (же) фармацевтикалык ишкердүүлүк менен аларды жабуу аркылуу латенттик кылмыштуулук категориясынан атайын катталган кылмыштуулук категориясына өтүшүндө. Мындай көрүнүш калктын укуктук сабаттуулугунун өсүшүнүн, социалдык тармактарда адамдардын маалыматтык алмашуусунун кеңири мүмкүнчүлүктөрүнүн, маалымат эркиндигинин жана мамлекеттик мекемелердин ишиндеги максималдуу ачыктыктын натыйжасында жүрүп жатат.

Медицинадагы жаңы жетишкендиктер, адамдын өмүрүн сактап калуунун жаңы технологиялары адамзатка бир катар татаал деонтологиялык жана дүйнө тааным маселелерин койду, алар негизинен адамдын өмүрү жана өлүмү менен байланышкан фундаменталдык укуктарын камтыйт. Ыктыярдуу жеңил өлүм эвтаназияга, адамды клондоштурууга, анын ткандарын жана органдарын трансплантациялоого кандай тиешеси бар? Кылмыш-жаза мыйзамдарынын теориясынын алкагында гана криминалисттердин, жарандык жана административдик укук адистеринин, медицина, философия, биоэтика, психология ж. б. чөйрөлөрүндөгү адистердин аракеттерин бириктирип, адамдардын өмүрүн жана ден соолугун коргоого багытталган ченемдерди иштеп чыгууга болот. Медицина гана адамдын ден соолугун чыңдоого жана сактоого, өмүрүн узартууга, оорулардын алдын алууга жана дарылоого, физикалык жана психикалык оору түйшүгүн жеңилдетүүгө багытталган практикалык иштин чөйрөсү болуп саналат. Азыркы учурда медициналык билим системасы мурда

айыккыс же дарылоо кыйын деп эсептелген көптөгөн оорулардын алдын алуу жана дарылоо ыкмалары менен кыйла байыды. Медицина азыр адам организмде болуп жаткан терең процесстерди иликтөөгө, ооруларды микробиологиялык деңгээлде диагноздоого, адамдын репродуктивдүү системасына таасир этүүгө, өлүү процесстерин жайлатууга, генетикалык статусун ондоого ж. б. мүмкүнчүлүк алат. Бул мүмкүнчүлүктөрдүн пайда болушу жана өнүгүшү менен дарыгерлердин кесиптик ишинин натыйжалары жана медициналык ишти укуктук жөнгө салуунун мааниси, анын ичинде Кылмыш-жаза-укуктук мааниси үчүн жоопкерчилиги жогорулайт.

Буга чейин, деңгээл, түзүмү жана Россиянын Башкы прокуратура, тергөө комитетинин жана ички иштер министрлигинин кылмыш абалы жөнүндө жалпы аналитикалык жана статистикалык отчеттордо медициналык ишмердүүлүк чөйрөсүндө медициналык адистер тарабынан жасалган кылмыштардын динамикасы жөнүндө расмий статистика кылмыштардын жалпы статистикасынан бөлүнгөн эмес. Мунун себеби тергөө жана сот органдарынын кызматкерлеринин биомедициналык илимдер чөйрөсүндөгү терминдер менен иштөөгө мүмкүндүк берүүчү зарыл жана жетиштүү билимдеринин жоктугу болушу мүмкүн, мисалы, жогорку технологиялык жана кадимки соттук – медициналык экспертизалардын натыйжаларын чечмелөө ж. б. Ошол эле учурда бул статистика зарыл, анткени медицина тармагындагы кылмыштардын саны тынымсыз өсүп жатат, ал эми расмий статистикалык маалыматтардын болушу жасалган кылмыштардын мүмкүн болуучу себептери болуп саналган криминогендик факторлорду талдоо жана алдын алуу боюнча максаттуу чараларды көрүүгө, анын ичинде орус мыйзамдарынын, анын ичинде кылмыштуулуктун кемчиликтерин жоюу жолу менен мүмкүндүк берет.

Бул чөйрөдө колдонулуп жаткан негизги ченемдик укуктук акт болуп 2011-жылдын 21-ноябрындагы № 323-ФЗ «Россия Федерациясында жарандардын ден соолугун коргоонун негиздери жөнүндө» Федералдык Мыйзам саналат, ал 2020-жылдын декабрына чейин бир нече жолу өзгөртүлгөн. Бул мыйзамдын бардык артыкчылыктарына карабастан, ал дагы эле тармактык мыйзамдарда иштелип чыкпаган көптөгөн декларативдик жоболорду камтыйт.

Учурдагы кылмыш-жаза мыйзамдарында бул чөйрөдө кылмыштуулуктун алдын алуучу ченемдер талаптагыдай камтылган эмес. Бул кемчиликтердин себептери юридикалык техниканын маселелери менен байланышкан (терминологиянын биримдигинин жоктугу, укуктагы боштуктар, кылмыштардын курамынын белгилеринин кайталанышы, жазык – укуктук ченемдердин атаандаштыгы ж.б.). Мисалы, РФ КЖКнин 233-беренеси “Психотроптук заттарды же наркотикалык каражаттарды алууга укук берүүчү мыйзамсыз документтерди же рецепттерди жасалмалоо же берүү” боюнча кылмыштарды квалификациялоодо суроо бул кылмыштын субъектиси ким, “катардагы” дарыгерби же кызматтык ыйгарым укуктарга ээ дарыгерби? Же, мисалга алсак медициналык кызматкерлердин жоопкерчилиги жөнүндө РФ КЖКде атайын беренелердин болбошунда, кылмыш иши козголгондо көпчүлүк учурда кийинки беренелер колдонулат: этиятсыздыктан улам өлүмгө алып келүү (РФ КЖКнин 109-бер.), этиятсыздыктан улам ден соолукка оор зыян алып келүү (РФ КЖКнин

118-бер.), ишти же кызмат көрсөтүүнү коопсуздуктун талаптарына жооп бербей аткаруу (РФ КЖКнын 238-бер.). Дагы бир маанилүү жагдайды эске алалы. Чындыгында, медициналык жардамдын сапатынын начардыгынан же медициналык кызматкерлердин аракетсиздигинен жабыркагандардын көпчүлүгү жарандык доо арыздар менен сотко кайрылууну тандашат. Мындай иштер соттордо тезирээк каралып, сот чечимдерине же буйруктарга чейин жетет. Жабыр тарткандар жарандык сот өндүрүшүнүн алкагында дарыланууга кеткен чыгымдардын ордун толтурууну жана моралдык зыяндын ордун толтурууну оңой издешет. Кылмыш иштери боюнча сот процесси кыйла татаал жана узак процессти камтыйт. Мындан тышкары, медициналык кызматкерлердин кесиптик ишинин жүрүшүндө жасаган кылмыштар жөнүндө козголгон кылмыш иштеринин олуттуу бөлүгү сотко чейинки териштирүү этабында негиздүү түрдө токтотулат. Жогоруда баяндалган маалыматтар жана келтирилген фактылар менен ушул диссертациялык изилдөөнүн темасы аныкталды.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү же илимий мекемелер жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Сунушталган диссертациялык изилдөө автордун демилгелүү иши болуп саналат, ал башка илимий изилдөөлөр, мамлекеттик программалар жана кылмыштуулукка каршы концепциялар менен тыгыз байланышта.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Иштин *максаты* медициналык кызматкерлер тарабынан ден соолукка жана өмүргө каршы турган кылмыштарга бөгөт коюу жана кылмыш-жаза укуктук күрөшүүнүн практикалык жана теориялык чараларынын илимий топтомун иштеп чыгуу болуп саналат.

Коюлган максатка төмөнкү *милдеттерди* чечүү жолу аркылуу жетишүү болжолдонууда:

1. кылмыш-жаза укуктук коргоонун объектиси катары “жашоо” жана “жашоого укук” категорияларына теориялык изилдөө жүргүзүү, ошондой эле психологиялык-психофизикалык, нравалык-этикалык жана укуктук мүнөздөмөлөрдү берүү;

2. кылмыш-жаза укуктук коргоонун объектиси катары “ден соолук” түшүнүгүнө юридикалык талдоо жүргүзүү: кылмыш-жаза укуктук коргоо объекттеринин түзүмүндөгү адамдын өмүрү түшүнүгү жана байланышы;

3. адамдын өмүрүнө жана ден соолугуна кылмыштуу зыян келтирүү менен байланышкан медициналык иштин түрлөрүнүн концепциясын аныктоо жана кесиптик өзгөчөлүктөрүн изилдөө;

4. медициналык иш чөйрөсүндө жасалган кылмыштарга талдоо жүргүзүү, аларды структуралаштыруу жана системалаштыруу өзгөчөлүктөрүн кароо;

5. медициналык кызматкер субъект катарында аныкталган же аныкталышы ыктымал болгон кылмыштарга юридикалык анализ жүргүзүү;

6. ден соолукка зыян келтирүү жана өлүмгө дуушар кылуу боюнча медициналык кызматкерлердин жоопкерчилиги жөнүндө Россиянын кылмыш-жаза мыйзамындагы көйгөйлөрдү аныктап чыгуу жана өркүндөтүү жолдору.

Иштин илимий жаңылыгы кийинкидей:

1. Сунушталган илимий изилдөөдө жашоо жана жашоого болгон укук далилдүү түрдө бирдиктүү категориялык конструкцияга бириктирилип, жашоонун өзү “материянын кыймылынын өзгөчө формасы”, “адамдын психикалык-физиологиялык абалы” катарында каралган, ал эми жашоого карата болгон укук адамдарга материалдык жана материалдык эмес турмуш жыргалчылыктарын пайдаланууну жана дегеле жашоого укук берүүчү коомдун жетишкендиги болуп эсептелет, анын ченемдеринин жыйындысы мамлекет тарабынан бекитилет жана корголот деп каралып бул багыттагы алгачкы илимий изилдөөлөрдүн катарына кирет.

2. Биологиялык организм катары адамга келтирилген зыян кылмыштардын коомдук коркунучтуу кесепеттерин талдоодо алардын курамынын объективдүү тарабынын чегинде эске алынышы керектиги аныкталган. Муну эске алуу менен “жабырлануучу” термини кылмыш-жаза укугунун көз карашынан алганда – бул белгилүү укуктарга ээ болгон жана белгилүү социалдык функцияларды аткарган кылмыш-жаза–укуктук коргоонун субъектиси, аларды жүзөгө ашырууга байланыштуу кылмыштуу кол салууну башынан өткөрөт. Жабырлануучу ошол эле учурда кылмыш объектиси болуп саналат.

3. Төмөнкү терминологиялык түшүнүктөрдүн автордук варианты иштелип чыккан жана сунушталган: “медициналык кызматкерлердин өмүргө жана ден соолукка каршы кесиптик кылмыштары”, “медициналык жардам көрсөтүүнүн тартибин же стандарттарын сактабоо”, “медициналык же фармацевттик кызматкердин өзүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткарбашы”.

4. Жашоого укук категориясынын түзүлүшү элементтери жана алардын маани-мазмуну боюнча автордук көз караш, ошондой эле жашоо кубулушунун көйгөйлөрүн изилдөө үчүн негизги ыкмалар сунушталат.

5. “Талаптагыдай медициналык жардам” жана “жеткиликтүү эмес медициналык жардам” аныктамаларынын ортосунда жалпы жана конкреттүү учурларга карата байланыштар бар экендиги далилденет. Ошондой эле, жабырлануучунун өмүрү жана ден соолугу үчүн жаралган кесепеттерди жана оорунун созуугу узактыгын аныктоо өзгөчө мааниге ээ: ким; кайсы убакта; кандай кечиктирилгис жана дарыгерге чейинки медициналык жардам көрсөткөн, оорунун алгачкы жана негизги диагнозу коюлганбы, бейтап ооруканага жаткырылганбы, кайсы бөлүмдө жана кайсы убакта дарыланган, реабилитация курсунун алгоритми, кайсы дарыгер жана ал дайындалганда эмнеге негизделген, оорунун жүрүшүндө оору кандай белгилер менен коштолгон.

6. Медициналык кызматкерлердин жоопкерчилигинин болушунун өбөлгөсү болуп медициналык иштин өзгөчөлүгү жана медициналык кызматтарды түздөн-түз көрсөтүү эсептелет. Медициналык кызматкердин ишмердүүлүгү адамга, анын өмүрүн жана ден соолугун сактоого багытталган жана бул жеке адам үчүн да, бүтүндөй коом үчүн да биринчи орунда турган материалдык эмес баалуулуктар. Ошону менен бирге бейтаптардын ден соолугунун абалын оң жагына өзгөртүү максатын көздөп, медициналык иш терс көрүнүштөрдөн да ажыратылышы мүмкүн эмес, бул кылмыш-жаза мыйзамдарында өмүргө жана ден соолукка зыян келтиргендиги үчүн жоопкерчиликти караган беренелердин болушун шарттайт.

7. Медициналык кызматкерди кылмыш жасоонун атайын субъекти катары кароодо анын кесиптик медициналык билими бар экендигинен тышкары, тиешелүү сертификат менен тастыкталган, ал иштегиси келген адистиги боюнча атайын даярдыгынын болушу да аны медициналык ишке киргизүүнүн кошумча зарыл шарты (талабы) болуп санала тургандыгы аныкталат.

8. Автор тарабынан талаптагыдай медициналык аракеттердин талаптарынын негизги критерийлери аныкталган, аларды аткаруу үчүн укуктук жоопкерчиликти белгилөө менен эсепке алынууга тийиш, ошондой эле өтө зарыл болгон укуктук институт, аны ишке ашыруунун механизми жана өзгөчөлүктөрү изилденген.

9. Бул адамдын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч алдын алуу жана анын нормалдуу жашоо-турмушу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган медициналык иштин субъекттеринин ишинин кылмыш-жаза укуктук түрлөрүнүн жана ыкмаларынын ченемдеринде жазылган жыйындысы- адам өмүрүн жана ден соолугун укуктук коргоо экенин далилдеп турат.

10. Комплекстүү медициналык-укуктук мамиленин негизинде Россия Федерациясынын колдонуудагы кылмыш-жаза кодексинин автордук варианты баяндалган жана медицина кызматкерлеринин өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кесиптик кылмыштарынын элементтеринин толук тизмеси келтирилген, алардын жалпы мүнөздөмөлөрү келтирилген жана алардын объективдүү жана субъективдүү мүнөздөмөлөрү берилген.

11. Бул коомдук көрүнүштөргө жазык-укуктук каршы аракеттенүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында мыйзамдык сунуштар киргизилди.

12. Каралып жаткан чөйрөдө кылмыштуулукту алдын алуунун өзгөчө белгилерине автордун мамилеси чагылдырылган.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси төмөнкүдөй:

1. Аткарылган иш фундаменталдык жана прикладдык юридикалык илим үчүн чоң мааниге ээ. Медициналык ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу жазык-укуктук илимдин жана ченемдик-укуктук актылардын жоболорун комплекстүү талдоонун натыйжалары медициналык кызматкерлердин кесиптик укук бузуулар жөнүндө билим жаатындагы соттук медицина жана медициналык укук үчүн маанилүү теориялык базанын калыптанышына өбөлгө түзөт.

2. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштарын тергөөдө соттук-медициналык экспертизанын мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдалануу үчүн принципалдуу мааниге ээ жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине кесиптик медициналык иштин өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүү, бул кылмыштардын квалификациясынын методологиясын өркүндөтүү, алардын себептерин жана шарттарын аныктоо үчүн сунуш кылынышы мүмкүн.

3. Медициналык ишмердүүлүктүн кылмыш-жаза укуктук жөнгө салуу чөйрөсүндө медициналык кызматкерлердин укуктук маалымдуулугунун деңгээлин жогорулатуу укуктун алдын алуучу функциясын ишке ашырууну камсыз кылууга, медициналык кызматкерлердин өздөрүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай деңгээлде аткаруусуна көмөктөшүүгө жана акырында медициналык жардам көрсөтүүнүн сапатын жогорулатууга тийиш, бул

жарандардын ден соолукту коргоо жана медициналык жардамга кеңеш алуучулук укуктарын ишке ашыруунун маанилүү шарты болуп саналат (Россия Конституциясынын 41-бер.).

4. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде укук коргоо органдары жана соттук-медициналык экспертиза мекемелери үчүн медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштары жөнүндө кылмыш иштеринин алкагында соттук-медициналык экспертизаларды дайындоо, уюштуруу жана өткөрүү маселелери боюнча сунуштар иштелип чыккан, алар соттук-эксперттик ишти да, тергөө-соттук практиканы да өркүндөтүүгө багытталган.

5. Медициналык кызматкерлердин кесиптик милдеттерин бузуу менен байланышкан кылмыш иштери боюнча соттук-медициналык экспертизаларда чечүү үчүн суроолордун тизмеси, медицина тармагындагы атайын билимдерди колдонуу менен көрсөтүлгөн кылмыш иштеринин бардык жагдайларын кыйла толук изилдөө үчүн жана медицина кызматкерлеринин жосундарына кийин тийиштүү түрдө кылмыш-жаза укуктук баа берүү максатында суроолордун тизмеси сунушталды.

6. Изилдөөлөрдүн алынган жыйынтыктары медициналык жана юридикалык ЖОЖдордогу окуу процессинде, ошондой эле медициналык мекемелердин кызматкерлери жана соттук-эксперттик мекемелердин кызматкерлери менен сабактарды өткөрүүдө колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Автор тарабынан төмөнкү терминологиялык түшүнүктөр иштелип чыккан жана сунушталган:

1.1. медицина кызматкерлеринин өмүргө жана ден соолукка каршы кесиптик кылмыштарын медицина кызматкерлеринин өздөрүнүн кесиптик милдеттерин бузгандыгынан (аткарбагандыгынан же талаптагыдай аткарбагандыгынан) көрүнгөн коомдук коркунучтуу жосундар (аракеттер же аракетсиздиктер) катары түшүнүү керек, алар алып карасак кылмыш-жаза мыйзамдарында каралган өлүм, ден соолукка оор же орточо оор зыян келтирүү, АИВ-инфекцияны же айыккыс оорулардын башка инфекциялык ооруларды жуктуруу сыяктуу кесепеттердин пайда болушуна алып келген;

1.2. медициналык жардам көрсөтүүнүн тартибин же стандарттарын сактабоо деп медициналык кызматкердин медициналык кийлигишүүнүн тартибин белгилеген жоболорду (талаптарды) же жарандардын ден соолугун коргоого багытталган медициналык кийлигишүүлөрдүн комплексин аткарбашы же талаптагыдай аткарбашы түшүнүлөт.

1.3. фармацевтикалык иш чөйрөсүндө кызмат көрсөтүүнүн тартибин сактабоо деп фармацевтика кызматкери тарабынан фармацевтикалык кызмат көрсөтүүнүн тартибин белгилеген жоболорду (талаптарды) аткарбагандыгы же талаптагыдай эмес аткарылышы түшүнүлөт;

1.4. медициналык же фармацевтикалык кызматкердин өзүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай эмес аткаруусу – бул фармацевтикалык иш чөйрөсүндө медициналык жардам көрсөтүүнүн же кызмат көрсөтүүнүн тартибин жана стандарттарын медициналык жана фармацевтикалык кызматкердин милдеттүү түрдө сактоосу үчүн толук же жарым - жартылай ылайык келбегендей

аткаруусу, анын натыйжасында өлүмгө алып келген же адамдын ден соолугуна зыян келтирилген коомдук коркунучтуу аракет (аракетсиздик).

2. Жашоо мамлекеттин жана коомдун нравалык – этикалык негиздеринин күчү менен укуктук система тарабынан корголуучу жана укуктун коргоо функциясы аркылуу укуктук жөнгө салуу механизми аркылуу жашоого жана аны коргоого болгон укукту бекемдөөдө туюндурулган жогорку материалдык эмес баалуу жыргалчылык катары аныкталган. Бул функция кылмыш-жаза кодексинин ченемдеринде жашоого жана жашоо укугуна карата кылмыштардын курамын бекитүү, ошондой эле аларды жасагандыгы үчүн санкция түрүндө аныкталган.

3. Жашоого укуктук түзүмүн анын негизги төрт элементтеринин негизинде каралууга тийиш: “укуктук жүрүм-турум”, “укуктук талап коюу”, “укуктан колдонуу”, “укуктук калыбына келтирүү” булардын мааниси кийинкидей: 1) Укуктук жүрүм-турум элементи- жашоо укугунун нормаларына менен принциптерине шайкеш келген адамдын жүрүм-турумуна жана иш аракеттерине катыштуу, кийинкилерди билдирет: биринчиден, ар бир адам эрежелерди жана чектөөлөрдү башка бир адамдардын өмүрүнө зыян же коркунуч келтирбөө үчүн сактоого милдеттүү, экинчиден, бул өзүнө жашоого карата урматтоону камтыйт, коопсуздук эрежелерин сактоо, башка адамдардын өмүрүнө коркунучка алып келүүчү зомбулук жана башка аракеттерден баш тартуу; 2) Укуктук талап коюу элементи- ар бир адамдын өз өмүрүн мыйзамсыз ажыратуудан же зордук-зомбулуктан коргоону талап кылуу укугун билдирет: а) мамлекеттик-укуктук система жашоо укугун коргоо жана күнөөлүүлөрдү жазалоо механизмдерин жана жол-жоболорун камсыз кылууга тийиш; б) адамдын өз өмүрүн коргоону талап кылуу жана аны коркутуп жаткандарды куугунтуктоо үчүн сотко же укук коргоо органдарына кайрылуу үчүн укугу; 3) Укугунан колдонуу элементи ар бир адамдын: а) өз өмүрүн колдонууга жана аны коомдун белгиленген мыйзамдарынын жана эрежелеринин чегинде пайдалануу укугун билдирет; б) ар бир адамдын өзүнүн жашоосуна байланыштуу чечимдерди кабыл алуу жана ишке ашыруу укугун билдирип, башка адамдардын укуктарын жана мыйзамдарын урматтоо менен анын укуктары менен эркиндиктери, в) кесип тандоо укугу, эркин жүрүү, коомдук турмушка катышуу жана башкалар сыяктуу аспектилерди камтыйт; 4) Укуктук калыбына келтирүү элементи - ар бир адамдын жашоого болгон укугу бузулса, адилеттүүлүктү талап кылуу жана калыбына келтирүү укугун билдирет.

4. Турмуштук кубулуштарды изилдөө олуттуу кыйынчылыктарды элестетет, анткени анткени ал өз ара байланышкан процесстердин жана кубулуштардын татаал комплексине интеграцияланууну талап кылат. Ушуга байланыштуу жашоо проблемасын изилдөө үчүн бир нече ыкмалар талап кылынат, тактап айтканда: биринчиден, органикалык жандыктардын эволюциясын жана тирүү организмдердин өнүгүү мыйзамдарын изилдөөчү, тирүү жандыктарга мүнөздүү болгон татаал механизмдерге басым жасаган биологиялык ыкма; экинчиден, организмдердеги физикалык жана химиялык процесстерди изилдөө, анда жашоону камсыз кылуучу маанилүү процесстер пайда болгон физика-химиялык, молекулалык жана атомдук деңгээлдерине көңүл бурулат; үчүнчүдөн, биологиялык (функционалдык) системаларды башкарууну изилдөө, анын ичинде

кибернетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү таануу, анын натыйжасында тирүү организмдердин алардын функцияларын жана айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салуучу механизми түзүлүшү мүмкүн; төртүнчүдөн, адамдын өз жашоосун уюштуруудагы мүмкүнчүлүктөрү каралат, бул кырдаалда адам өзүнүн жашоо процесстерин кантип башкарууга жана оптималдуу абалга жете ала турганына көңүл бурулат.

5. Медициналык кызматкерлерге коюлуучу жалпы талаптар, аларды аткарбоо юридикалык жоопкерчиликке алып келиши мүмкүн: 1) медициналык иштин алкагында жасаган аракеттери үчүн мыйзамдуу жоопкерчилик тартат; 2) медициналык жардам көрсөтүүнү жөнгө салуучу мыйзамдарды, ченемдик укуктук актыларды жана этикалык нормаларды сактоого жана бул эрежелерди бузгандыгы үчүн жоопкерчилик тартууга; 3) өздөрүнүн кесиптик уюмдары жана контролдоочу органдары тарабынан белгиленген кесиптик стандарттарга жана ченемдерге ылайык аракеттенүүгө тийиш; 4) бейтаптарга зыян келтирген каталар же шалаакылык үчүн жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Медициналык ката туура эмес диагноздун, туура эмес дарылоонун, жол-жоболорду туура эмес колдонуунун же башка абийирсиз аракеттердин натыйжасында келип чыккан учурда, медициналык кызматкер юридикалык кесепеттерге дуушар болушу мүмкүн; 5) медициналык адистер бейтаптар өздөрүнүн укуктарын, жүргүзүлүп жаткан жол-жоболордун мүнөзүн жана дарылоого байланыштуу тобокелдиктерди толук түшүнүүсүн камсыз кылууга милдеттүү; 6) медициналык кызматкерлер купуялуулук принцибин сактоого жана бейтаптар жөнүндө медициналык маалыматтарды алардын макулдугусуз ачыкка чыгарбоого милдеттүү. Бул принципти бузуу юридикалык кесепеттерге алып келип, анын ичинде жарандык жана кылмыш жазалары; 7) медициналык практика менен байланышкан этикалык жана моралдык нормаларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Бул кызыкчылыктардын кагылышуусу, дискриминация, пациенттин укуктарын бузуу же башка туура эмес жүрүм-турум менен байланышкан маселелерди камтышы мүмкүн.

6. Иш-аракеттердин мыйзамсыздыгын баалоо алардын тикелей колдонулушунун мүнөзүн жана көлөмүн камтыйт. Мында төмөнкү көрсөткүчтөрдү эске алуу зарыл: *биринчиден*, медициналык билимдин минималдуу талап кылынган деңгээлин тикелей колдонуу чөйрөсү медицинанын ишмердүүлүгү жана тармагы боюнча адистешүүнү болжолдойт; *экинчиден*, аткарылуучу ыйгарым укуктардын көлөмү адистиктин деңгээлине, жайгашкан жерине жана багытына байланыштуу: дарыгер, медайым, медага, фельдшер; *үчүнчүдөн*, мыйзамсыздыкты аныктоодо ошол медициналык кызматкер үчүн колдонулушу милдеттүү болгон билимдердин жана көндүмдөрдүн арсеналы каралууга тийиш. Мындан тышкары, дарыгердин иш-аракетин баалоо жардам көрсөтүүнүн конкреттүү кырдаалында билимди, көндүмдөрдү жана иш-аракеттерди баалоо менен айкалыштырылышы керек.

7. Эсепке алынууга тийиш болгон медициналык кызматкерлердин ишинин атайын критерийлери: 1) медициналык кызматкер тигил же бул этапта медициналык илимдин абалына ылайык аныкталуучу минималдуу-зарыл билим деңгээлине ээ болушу керек; 2) илимдүүлүк боюнча, медициналык

ишмердүүлүктө колдонулуп жаткан, бирок жалпы кабыл алына элек техникалар жана ыкмалар милдеттүү түрдө каралышы мүмкүн эмес деп болжолдонот, б.а. билимдин минималдуу талап кылынган деңгээли түшүнүгүнө кирбейт; 3) тажрыйбалуу жана жөндөмдүү дарыгерлер тарабынан диагностиканын жана дарылоонун жалпы кабыл алынган ыкмаларына киргизилген инновациянын элементтери башка дарыгерлер үчүн милдеттүү эмес, бирок ошол эле учурда, эгерде алар кийинчерээк кайра каралып, практикалык түрдө ишке ашырылып, кеңири жайылтылса, инновациялык болгон ыкмалар белгилүү бир этапта жеке чеберчиликтин мүнөзүн жоготуп, акырындык менен милдеттүү жоболордун мүнөзүнө ээ болот; 4) «Билимдин минималдуу талап кылынган деңгээли» медициналык кызматкерге анын кызматтык милдеттеринин алкагында анын статусуна ылайык келген, ага белгилүү бир медициналык аракеттер жана манипуляциялар жөнүндө чечим кабыл алууга жана жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүүчү билимдердин системасы катары аныкталышы керек.

8. Адамдын жашоого болгон укугунун негизги маанилүү компоненттери төмөнкүлөрдү камтыйт: 1) адамдын жашоого укугу – ар кандай укуктук системаларда жана эл аралык документтерде таанылган жана корголуучу негизги укук; 2) жашоого болгон укуктун алкагында мамлекет жана коом ар бир адамдын өмүрүн коргоо жана коопсуздугун камсыз кылуу боюнча бардык зарыл чараларды көрүүгө милдеттүү. Бул укук коргоо органдарынын талаптагыдай иштешин камсыз кылуу, эффективдүү сот системасын түзүү, эффективдүү мыйзамдарды жана мамлекеттик саясатты кабыл алуу, мында зордук-зомбулуктун жана кылмыштуулуктун алдын алууга анын кылмыш-укуктук багыты артыкчылыктуу болуп саналат; 3) жашоого укук мамлекет жана укук коргоо органдары адамдын өмүрүн коргоо үчүн бардык мүмкүн болгон чараларды көрүүгө милдеттүү экендигин билдирет. Бул кылмыштуулуктун алдын алуу, зомбулук же өмүргө коркунуч үчүн күнөөлүүлөрдү иликтөө жана жазалоо, коопсуз жана дени сак коомду түзүү; 4) жашоого болгон укук ошондой эле медициналык жардам алуу жана керектүү медициналык кызматтарга жетүү укугун камтыйт. Мамлекет саламаттыкты сактоо системасын түзүүгө, сапаттуу медициналык жардам көрсөтүүгө, оорунун жайылышын алдын алууга жана керектүү дары-дармектерге жана процедураларга жетүүнү камсыз кылууга тийиш.

9. Мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү төмөнкү иш-чараларды өткөрүү зарылдыгы негизделген: 1) дарыгердик каталардын реестрин түзүү зарылдыгын мыйзамдык деңгээлде бекитүү, бул юридикалык кесиптин өкүлдөрүнө укуктук талаанын алкагында каралып жаткан чөйрөдөгү спецификалык жосундарга так багыт алууга жана бул чөйрөдөгү реалдуу картинаны баалоого мүмкүндүк берет; 2) кылмыш жоопкерчилигин кароо: а) диагностиканын жана дарылоонун тыюу салынган усулдарын колдонуу же биохимиялык изилдөөлөрдү мыйзамсыз жүргүзүү, ошондой эле дары чөптөрдү пайдалануу үчүн, б) тажрыйбаларды мыйзамсыз өткөрүү үчүн, ошондой эле маалымдалган пациенттин ыктыярдуу жана ачык макулдугун албастан адамдарга биомедициналык текшерүү жүргүзүү үчүн; 3) «Медициналык жардамды негиздүү көрсөтүү» концепциясы ченемдик-укуктук колдоону талап кылат; 4) кылмыштын субъективдүү курамын так аныктоо үчүн медициналык кызматкердин маалымдуулук деңгээлин аныктоо үчүн милдеттүү

эксперттерди - психологдорду тартуу зарылдыгын караштырууга; 5) РФ КЖКнин 124-беренесинин 2-пунктуна түзөтүүлөрдү киргизүү керек, шалаакылыктан улам бейтаптын каза болушу мүмкүн деп каралат, мында кесиптик дарыгердин даярдыгын эске алып туруп күнөөнүн башка түрлөрүнөн четтелип, шалаакылыкты гана калтыруу негиздүү эмес деп эсептелет. Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинде бейтапка медициналык жардам көрсөтпөй коюунун оор кесепети катары, мында айыпталуучу болуп эсептелген медицина кызматкери бейтапка медициналык жардам көрсөтпөй коюушунун кесепеттери бейтап үчүн оор кылмыштын шарттарын моюнга алууга тийиштиги же моюнга алгандыгындагы бейтаптын өлүмү карала тургандыгын эске алууга тийишпиз; 6) Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин 109-беренесинин 2-пунктунун санкциясын көбөйтүү зарылдыгы, бул адамдын өмүрүнө багытталган кол салуу объектиси болуп саналат, ошондой эле медицина кызматкери түздөн-түз кесиптик милдеттерин аткаруунун алкагында күнөөлүү адамга жүктөлгөн кызматтык ыйгарым укуктарын жана милдеттерин аткаруу, алардын квалификация жана билими менен ырасталган, атайын көндүмдөргө, билгичтиктерге жана тажрыйбага ээ экенин билдирет; 7) Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинде укук бузуунун айрым түрү катары каралган «Кесиптик милдеттерин туура эмес аткаруунун натыйжасында байкабастыктан өлүмгө алып келүү» негиздүү болуп саналат. Ошол эле учурда, Россия Федерациясынын биринчи Конституциясынын баптарынын жоболоруна ылайык анын жогорку баалуулугу болгон адам өмүрүн жоготууга алып келген медициналык багыттагы айрым кызмат орундарын ээлөөгө же медициналык иш-аракет менен алектенүүгө толук тыюу салуу киргизүү.

10. Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин 238-беренесине ылайык кылмыш ишинин негизги объектиси керектөөчүлөрдүн өмүрүнө же ден соолугуна, ошондой эле медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн коопсуздук талаптарына шайкештигин тастыктаган расмий документтерге ылайык келбеген медициналык кызмат көрсөтүүлөр экени аныкталган. Берилген кылмыш үчүн юридикалык жоопкерчилик жумуш же кызмат көрсөтүү бейтаптын өмүрүнө же ден соолугуна коркунуч туудургандыгын көрсөткөн далилдер болгондо пайда болот жана бул кызматтарды көрсөткөн адам бул иш-аракеттердин мүнөзү жана кызмат көрсөтүү бейтаптын өмүрүнө же ден соолугуна коркунуч туудурушу мүмкүн экендигин, ошондой эле коопсуздук эрежелерин бузуу бул иш-аракеттердин мүнөздөмөсү болуп саналат.

11. Медицина тармагындагы укук бузууларды алдын алуунун спецификалык өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр:

11.1. Медицина тармагындагы укук бузууларды алдын алуунун негизги объекттери төмөнкүлөр болууга тийиш: а) медицина кызматкерлери тарабынан жалпысынан детерминанттык укук бузуу факторлору, ошондой эле алар жасаган укук бузуулардын айрым түрлөрү; б) укук бузууларды жасоого потенциалдуу жөндөмдүү медицина кызматкерлери; в) укук бузууларды жасаган медицина кызматкерлери; г) жабыр тарткандар укук бузуулардын негизги курмандыктары катары.

11.2. Укук бузууларды жалпы алдын алуунун негизги багыттары бул чөйрөдөгү ишти камсыз кылуу үчүн зарыл шарттарды түзүү болуп саналат. Кылмыштуулуктун жалпы социалдык алдын алуу системалуу мамилени, коомдун ар кандай түзүмдөрүнүн күч-аракеттерин бириктирүүнү жана жарандардын активдүү катышуусун талап кылат деп эсептейбиз. Максаты-кылмыштуулук анча жагымдуу болбой, социалдык гармония жана инсандык өнүгүү үчүн жагымдуу шарттар пайда болгон шарттарды түзүү.

11.3. Кылмыштуулуктун атайын алдын алуу төмөнкүлөрдү талап кылат: кылмыштуулук жана анын себептери жөнүндө белгилүү криминалисттик-криминалисттик билимдерди; кылмышкерлердин таралуу тенденциялары жана динамикасы, профили; бул чөйрөдө кылмыштардын алдын алуу боюнча атайын иш-чараларды иштеп чыгуу. Бул аспектиде аларды ишке ашыруу боюнча тиешелүү шарттарды түзүү үчүн алдын алуу программаларын иштеп чыгуу талап кылынат. Бул кылмыштуулук жөнүндө маалымдуулукту жогорулатууга, социалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жана дени сак баалуулуктарды калыптандырууга багытталган билим берүү кампаниялары, тренингдер жана консультациялар болушу мүмкүн.

11.4. Кылмыштуулукту жекече алдын алуу өзүнө кылмыштардын тобокелдиктери жана кесепеттери жөнүндө маалымдоону камтыйт. Ошону менен бирге төмөнкүлөрдү негиздүү деп эсептейбиз: а) медицина тармагында лицензия берүү боюнча ыйгарым укуктуу уюмдар конфликттик жагдайлар жана кызыкчылыктар пайда болгон учурларда дарыгерлердин ишин белгилеген конкреттүү ченемдерди жана эрежелерди иштеп чыгышы керек (мисалы, медицина тармагында фармацевттик дары-дармектерди жана жабдууларды өндүрүү боюнча заводдор менен); б) фармацевттик дары-дармектерди өндүрүү боюнча компаниялар фармацевттик дары-дармектерди клиникалык сыноолор боюнча көзөмөлдөөчү органдарга жыл сайын отчет берип турууга тийиш; в) тендерлер боюнча иштер, мөөнөттөрү жана шарттары жөнүндө негизги маалымат ачык булактарда жалпыга жеткиликтүү болушу керек.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары КФУнун юридикалык факультетинин жазык укугу кафедрасынын жыйындарында талкууланды. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары автор 2017-2019-жылдардагы тегерек столдордо сүйлөгөн илимий билдирүүлөрүндө чагылдырылган, анын ичинде 2019-жылдын 19-декабрында юридикалык факультеттин базасында Казакстан Республикасынын К.Жубанов атындагы Актөбө аймактык мамлекеттик университетинин кесиптештеринин катышуусу менен «Медицина тармагында адам укуктарын ишке ашыруунун заманбап көйгөйлөрү» аттуу интерактивдүү тегерек столдун биринчи тажрыйбасы болгон иш-чара болуп өттү.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар автор тарабынан конкреттүү-социологиялык изилдөөлөрдүн материалдарында чагылдырылган. Атап айтканда, ал Россия Федерациясынын соттору тарабынан каралган адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы медициналык кызматкерлердин кылмыштары боюнча кылмыш иштерин жана кылмыш иштери боюнча статистикалык маалыматтарды изилдеген. Иштин көйгөйлүү маселелери

боюнча 50 медицина кызматкерине социологиялык сурамжылоо жүргүзүлдү. Ошондой эле диссертацияны даярдоодо башка авторлор жүргүзгөн эмпирикалык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары да колдонулган. Диссертациялык изилдөө учурунда алынган негизги жыйынтыктар.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөө темасы боюнча автор тарабынан алты илимий макала даярдалып чыгарылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, киришүү, төрт баптан, тогуз бөлүмдөн, корутунду, тиркеме жана колдонулган адабияттардын тизмесин камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы; диссертациянын түзүмү жана көлөмү ачылат.

Биринчи бөлүм *«Өмүр жана ден соолук жазык-укуктук коргоо объектиси катары. Алардын түшүндүрүлүшү, өз ара байланышы жана жазык мыйзамы менен корголуучу объекттердин түзүмүндөгү орду»* деген үч бөлүмдү өзүнө камтыйт: биринчи бөлүм *«Ден соолук жазык-укуктук коргоонун объектиси катары: жазык-укуктук коргоонун объекттеринин түзүмүндөгү адам өмүрү менен өз ара байланышы жана түшүнүгү»*, экинчи бөлүм *«Адам өмүрүнө жана ден соолугуна зыян келтирүү менен байланышкан медициналык иштин кесиптик өзгөчөлүктөрү»*, үчүнчү бөлүм *«Медицина кызматкери субъектиси болуп чыккан же болуп калышы мүмкүн болгон кылмыштар»*.

Автор зордук-зомбулук кылмыштуулуктун күчөгөнүн эске алуу менен адамдын саламаттыгын сактоонун конституциялык милдети инсандын жазык-укуктук коргоо маселелерине өзгөчө мамиле кылууну талап кылаарын белгилейт. Бул жагынан алып караганда, каралып жаткан кылмыштардын курамынын түзүмүндө корголуучу коомдук мамилелердин субъекттерин мүнөздөөчү белгилердин жана элементтердин ролун жана ордун изилдөө, объекттин түзүлүшүн, анын элементтерин талдоосуз мүмкүн болбогон бул көйгөйдү изилдөөнүн маанилүү багыты болуп саналат.

Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза жана Жазык-процесстик кодекстеринде ченемдик бекитүүнү алган «жабырлануучу» термини, алардын ар бири өз мазмунуна ээ. Бир жагынан, жабырлануучу-бул белгилүү бир процесстик көрүнүштөгү жеке же юридикалык жак, экинчи жагынан, жабырлануучу

жалпыланган мааниде – тыюу салуу же жазык мыйзамынын буйругу менен камсыз кылынган тиешелүү кызыкчылыктардын ээси.

Жабырлануучу - процесстик мүнөзгө ээ адам экенин белгилей кетүү керек. Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин 42-беренесинин 1-бөлүгү төмөндөгүдөй аныктайт: «Жабырлануучу кылмыш тарабынан физикалык, мүлктүк, моралдык зыян келтирилген жеке адам, ошондой эле кылмыш тарабынан анын мүлкүнө жана ишкердик беделине зыян келтирилген юридикалык жак болуп саналат».

Кылмыш-жаза мыйзамы «жабырлануучу» деген терминди колдонот, бирок анын мазмуну Кылмыш-процессуалдык кодексинде берилген аныктама менен үндөшкөн эмес. Кылмыштардын бир катар курамында «жабырлануучу» термини тиешелүү жосундардын конструктивдүү белгилери катары колдонулат. Бул кылмыштарды талдоо көрсөткөндөй, алардын айрым курамдарында жабырлануучу жазык сот өндүрүшүнүн катышуучусу катары каралат, б.а. жазык-процесстик мааниде (жабырлануучунун көрсөтмө берүүдөн баш тартуусу, жабырлануучуну көрсөтмө берүүгө мажбурлоо).

Жазык мыйзамында белгиленген учурлардын басымдуу көпчүлүгүндө жабырлануучу деп кылмыштуу кол салуунун натыйжасында зыян келтирүүнүн реалдуу коркунучу түзүлгөн же зыян келтирилген корголуучу коомдук мамилелердин субъектиси түшүнүлөт. Кылмыш-жаза мыйзамында аны көрсөтүүнүн максаты кылмыштын коомдук коркунучтуулугунун мүнөзүн жана даражасын чагылдыруу болуп саналат. Эгерде корголуучу коомдук мамилелердин субъектиси алсыз абалда турган жабырлануучу катары көрсөтүлсө, коркунучтун жогорку деңгээли көрүнүп турат (Кылмыш-жаза кодексинин 111, 112-беренелери) жана кылмыштуу кол салуунун натыйжасында зордук-зомбулукка дуушар болот.

Аффект абалында ден соолукка оор же орточо оор залал келтирүүгө алып келген жосун жабырлануучунун терс жүрүш-турушуна байланыштуу кылмыштын коомдук кооптуулугу азыраак экендигин айгинелейт.

Адамдын кызматтык ишин же коомдук милдетин аткаруусуна байланыштуу адамга же анын жакындарына карата ден соолугуна атайылап оор же орточо зыян келтирүү (РФтин Кылмыш-жаза кодексинин 111-беренеси 2-бөлүк, 112-беренеси 2-бөлүк) мыйзам чыгаруучу жогорку коомдук коркунучтагы кылмыштарга киргизет. Бул үчүн негиз болуп жабырлануучунун өзгөчө коргоону талап кылган социалдык пайдалуу ишин көрсөтүү аркылуу жазык-укуктук коргоо объектисинин мааниси эсептелет.

Адамдын ден соолугуна кол салуу адамдын организминде да, анын маңызынын социалдык элементтерине да, адамдын социалдык байлыктарына да кылмыштуу таасир менен коштолушу мүмкүн. Бакубаттык - адамга жаратылыш тарабынан берилген биологиялык башталышы болуп саналат. Алар адам төрөлгөндөн баштап жана жашоо процессинде ар бир адамга таандык, башкача айтканда, алар

табигый нерсе. Ошондуктан ден соолукка каршы кылмыштардын объектиси адамдын ден соолугун биологиялык баалуулук катары эсептөөгө болот. Бирок биологиялык тараптын маанилүүлүгүнүн ашыкча апыртылышы айрым авторлордун адамды кылмыш предмети катары таануусуна алып келген. Ушуга байланыштуу И.М.Тяжкова: «Коомдук мамилелерди алып жүрүүчү адамды коомдук мамиле болбогон нерсе менен теңештирүү, адамды кылмыш предметине чейин түшүрүү ийгиликтүү деп табылбаса керек» [62, 204-б.]. Биологиялык организм катары адамга келтирилген зыянды кылмыш курамынын объективдүү тарабынын чегинде кылмыштуу жосундардын коомдук коркунучтуу кесепеттерин талдоодо эске алуу максатка ылайык.

Жогоруда баяндалгандар белгилүү укуктарга жана кызыкчылыктарга ээ болгон жана белгилүү социалдык функцияларды аткарган, аларды жүзөгө ашырууга байланыштуу кылмыштуу кол салууну башынан өткөргөн жана кылмыш объектисинин курамдык бөлүгү болуп саналган коомдук мамилелердин субъектиси катары «жабырлануучу» термининин жазык-укуктук мазмунун аныктоого мүмкүндүк берет.

Автор бир нече (көп) адамды куткаруу үчүн адамдын өлүмүнө же ден соолугуна оор залал келтирүүгө жол берүү жөнүндө маселе бир беткей жооп берилбегендигине көңүл бурат. Бир жагынан алганда, анын азыркы түрүндө өтө зарыл институту жол берет, экинчи жагынан, Россия Федерациясынын Конституциясы жана эл аралык-укуктук ченемдери менен ар бир адамга кепилденген адамдын негизги укуктарын жана эркиндиктерин ырааттуу коргоо, айрыкча трансплантология чөйрөсүндө медициналык кызматкерлердин практикалык иш-аракеттери үчүн өтө зарыл болгон жоболорду карабай туруп колдонууга жол бербейт.

Трансплантациялоо үчүн адамдын органдарына жана ткандарына болгон муктаждык өтө зарыл кырдаалды жаратпашы керек. Болбосо, адам органдарын же ткандарын трансплантациялоого өтө муктаж болгон бейтаптардын өмүрүн жана ден соолугун сактап калуу үчүн баарыбыз «курмандыкка» чалынышыбыз мүмкүн. Ал эми өтө зарылдык жосундун кылмыштуулугун жокко чыгарган жагдайдын маанисин жоготот жана М. Д. Шаргородский туура белгилегендей, жазалоону гана жокко чыгарган жагдай катары каралат.

Талдоонун жыйынтыгына таянып, автор мыйзам чыгаруучу байкабастыктан тиешелүү коомдук коркунучтуу кесепеттердин келип чыгышын, бирок кесиптик милдеттерин бузуудан улам оордотуучу жагдай катары караарын белгилейт.

Медициналык кызматкер атайын субъект болуп саналган кылмыштарды жасагандыгы үчүн (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 124-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган кылмыштан тышкары), мыйзам чыгаруучу ошондой эле негизги кылмыш жазасынын оордугун күчөтүп, белгилүү бир кызматтарды ээлөө же белгилүү бир иш-аракеттерди үч жылга чейинки мөөнөттө жүргүзүү укугунан

ажыратуу түрүндө кошумча жаза каралгандыгын белгилей кетүү керек, мыйзам чыгаруучу ошону менен алардын коомдук коркунучунун чоң даражасын баса белгилейт.

Колдонуудагы жазык мыйзамында каралган медицина кызматкерлеринин өмүрүнө жана ден соолугуна каршы жазык жоопкерчилигин караган кылмыштардын курамдарына жүргүзүлгөн жалпы талдоо төмөнкүдөй тыянактарга келүүгө мүмкүндүк берет:

1. Бул курамдардын баары өз конструкциясы боюнча материалдык болуп саналат, б.а. медицина кызматкерлеринин кесиптик милдеттерин бузуусу, өлүмгө же болбосо ден соолукка оор же орточо оор залал келтирүү түрүндөгү коомдук коркунучтуу кесепеттерди көрсөтүү менен көрүнгөн коомдук коркунучтуу жосунду карайт.

2. Кылмыштардын коомдук коркунучтуулук даражасы боюнча каралган бардык курамы квалификациялуу болуп саналат.

3. Медицина кызматкерлеринин кесиптик кылмыштары жана кылмыштар үчүн бириктирүүчү фактор, мында медициналык кызматкер кылмыштын субъектиси боло алат, бул адамдын организми түрүндөгү билимди колдонуу чөйрөсү жана медициналык иш-аракет түрүндөгү билимди колдонуу чөйрөсү болуп саналат.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде жана медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштарына градацияны жана медициналык кызматкер кылмыш субъекти болуп калышы мүмкүн болгон кылмыштарды эске алуу менен медицина кызматкерлеринин өмүргө жана ден соолукка каршы кесиптик кылмыштарына төмөнкүдөй аныктама берүүгө мүмкүн деп эсептейбиз.

Медицина кызматкерлеринин адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кесиптик кылмыштары деп медицина кызматкерлеринин өздөрүнүн кесиптик милдеттерин бузгандыгынан (аткарбагандыгынан же талаптагыдай эмес аткаргандыгынан) көрүнгөн, кылмыш-жаза мыйзамдарында каралган өлүм, ден соолукка оор же орточо оор зыян келтирүү, АИВ-инфекциясын жуктуруу сыяктуу кесепеттердин анык болушуна алып келген коомдук коркунучтуу жосундарды (аракеттерди же аракетсиздиктерди) түшүнүү керек.

Экинчи бөлүм *«Изилдөө методологиясы жана методдору»* эки бөлүмдөн турат: *биринчи бөлүм «Изилдөө объектисни жана предметин аныктоо», экинчи бөлүм «Изилдөө ыкмалары».*

Изилдөөнүн объектиси медицина кызматкерлери тарабынан жүзөгө ашырылышы мүмкүн болгон адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштар үчүн жоопкерчиликти белгилөө жазык-укуктук ченемдерди иштеп чыгуу жана колдонуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелер болуп саналат.

Изилдөө предмети болуп төмөнкүлөр саналат:

- адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштарга тиешелүү конституциялык, жарандык, медициналык мыйзамдардын ченемдери жана институттары;
- медицина кызматкерлери тарабынан жасалышы мүмкүн болгон адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштар үчүн жоопкерчиликти караган жазык-укуктук ченемдер;
- изилденүүчү проблематика боюнча, ошондой эле жазык-укуктук, медициналык, социологиялык мүнөздөгү чектеш маселелер боюнча илимий иштеп чыгуулар;
- аталган категориядагы иштер боюнча кылмыштарды иликтөөнүн соттук-тергөө практикасы;
- медицина кызматкерлери тарабынан жасалган адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштар менен күрөшүүнүн натыйжалуулугу көйгөйү боюнча диссертациянын автору тарабынан жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктары.

Изилдөөнүн методологиялык негизи социалдык жараяндардын жана кубулуштардын таануу теориясынын заманбап абалын түзөт. Диссертациянын жүрүшүндө жалпы илимий жана жеке изилдөө методдору, анын ичинде: формалдуу – логикалык, системалык – түзүмдүк, салыштырма – укуктук, статистикалык, социологиялык (сурамжылоо, документтерди талдоо) жана башкалар колдонулган.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары медицина кызматкерлеринин кесиптик кылмыштарын тергөөдө соттук-медициналык экспертизанын мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдалануу үчүн принциптүү мааниге ээ жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине кесиптик медициналык иштин өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүү, бул кылмыштардын квалификациясынын методологиясын өркүндөтүү, алардын себептерин жана шарттарын аныктоо үчүн сунуш кылынышы мүмкүн.

Медициналык иш-аракетти жазык-укуктук жөнгө салуу чөйрөсүндө медицина кызматкерлеринин укуктук маалымдуулугунун деңгээлин жогорулатуу укуктун алдын алуу функциясын ишке ашырууну камсыз кылууга, медицина кызматкерлеринин өздөрүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткаруусуна көмөктөшүүгө жана акырында медициналык жардам көрсөтүүнүн сапатын жогорулатууга тийиш, бул жарандардын ден соолугун коргоо жана медициналык жардамга конституциялык укуктарын ишке ашыруунун маанилүү шарты болуп саналат (Россиянын Конституциясынын 41-беренеси).

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде укук коргоо органдары жана соттук-медициналык экспертиза мекемелери үчүн медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштары жөнүндө кылмыш иштеринин алкагында соттук-медициналык экспертизаларды дайындоо, уюштуруу жана өткөрүү маселелери боюнча сунуштар иштелип чыккан, алар соттук-эксперттик ишти да, тергөө-соттук практиканы да өркүндөтүүгө багытталган.

Медицина кызматкерлеринин кесиптик милдеттерин бузуу менен байланышкан кылмыш иштери боюнча соттук-медициналык экспертизаларда чечүү үчүн, медицина тармагындагы атайын билимдерди колдонуу менен көрсөтүлгөн кылмыш иштеринин бардык жагдайларын кыйла толук изилдөө үчүн жана медицина кызматкерлеринин жосундарына кийин тийиштүү түрдө жазык-укуктук баа берүү максатында маселелердин тизмеги сунушталды.

Изилдөөлөрдүн алынган жыйынтыктары медициналык жана юридикалык ЖОЖдордогу окуу процессинде, ошондой эле медициналык мекемелердин персоналдары жана соттук-эксперттик мекемелердин кызматкерлери менен сабактарды өткөрүүдө колдонулушу мүмкүн.

Үчүнчү бөлүм *«Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө жасалган адам өмүрүнө кол салуу кылмыштары жана аларды системалаштыруу» өзүнө төрт бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм «Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө адам өмүрүнө атайылап кол салуу», экинчи бөлүм «Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө адам өмүрүнө этиятсыз кол салуу».*

Автор тергөө-соттук жана соттук-эксперттик практика колдонуудагы жазык жана жазык-процесстик мыйзамдарда болуп өткөн өзгөрүүлөрдү эске алуу менен жазык иштеринин ушул категориясы боюнча соттук-медициналык экспертизаларды дайындоо, уюштуруу жана өткөрүү маселелерине бирдиктүү мамилеге муктаж экендигин көрсөтөт.

Атайылап жасалган кылмыштар, анда медицина кызматкери мүмкүн болгон кылмыш субъект катары чыгат, кылмыштын курамы анын ар кандай түрлөрүндө ниетти карайт, мында медицина кызматкери атайын субъект катары, эгерде ниетти болжолдосо, анда кыйыр каралат.

Ченемдик мыйзам чыгаруучу төрөлгөндөн тартып бул мамилелердин башталышы жана биологиялык өлүм учурун аныктоо үчүн аракет кылып жатат, ошол эле учурда адам өмүрү боюнча коомдук мамилелерге кол салуу маселеси абдан түшүнүксүз болуп саналат. Жашоону өз алдынча социалдык, руханий жана биологиялык баалуулук катары аныктоого болот. Адам өмүрүнө атайылап келтирилген зыян индивиддин иш-аракети жана аракетсиздиги түрүндө объективдүү тарап катары адам денесиндеги биологиялык милдеттерин токтотууга, натыйжада биологиялык өлүмгө алып келген адамга таасир этет деп божомолдоого болот.

Кылмыштардын бул тобун талдоо менен, медициналык кызматкерлер кылмыш субъекттери болушу мүмкүн болгон маселелерди жөнгө салуу боюнча чет өлкөлүк тажрыйбага кайрылууну сунуштоого болот. Заманбап медицинанын өнүгүү деңгээлин эске алуу менен, бир катар өлкөлөрдө биохимиялык изилдөөлөрдү мыйзамсыз жүргүзүү же диагноз коюуга жана дарылоого тыюу салынган ыкмаларды колдонуу, ошондой эле дары чөптөр үчүн жоопкерчилик белгиленген (Азербайжандын Кылмыш-жаза кодексинин 138-беренеси);

тажрыйбаларды мыйзамсыз өткөрүү (Украинанын Кылмыш-жаза кодексинин 142-беренеси); маалыматтуу бейтаптын ыктыярдуу жана ачык макулдугун албастан, адамга биомедициналык изилдөө жүргүзүү (Франциянын Кылмыш-жаза кодекси беренеси). Бул тажрыйба Россиянын Кылмыш-жаза укугунун алкагында түшүнүү жана тиешелүү ченемдерди иштеп чыгууну талап кылат.

Автордун көз карашы боюнча биологиялык изилдөөлөрдүн мүмкүн болгон таасирин эске алуу менен, калктын ден соолугун сактоо объекттери катары аныктоого жана кошумча объектти – адамдын өмүрүн жана ден соолугун бөлүп көрсөтүүгө болот.

Жоопкерчиликтин мындай түрүн киргизүүнүн актуалдуулугу, анын ичинде COVID-19 пандемиясы, планетанын көйгөйлөрүн камсыз кылган вирус жасалма жол менен чыгарылышы мүмкүн деген жогорку ыктымалдуулукту түшүнүү.

«1970-жылы Нью-Йорк шаарындагы Кодд-Спринг Харбор лабораториясынын изилдөөчүсү Дженет Мертц бул гендердин функциясын жакшыраак түшүнүү үчүн маймыл вирусунун гендерин кадимки *E. coli* бактериясына киргизгиси келген. Бул Мертцтин жетекчиси Пол Берг менен Роберт Поллактын ортосунда мындай эксперименттин коопсуздугу жөнүндө талкуунун жаралышына алып келди; Поллак кокустан ушундай болуп калышы мүмкүн деп корккон жаңы жана коркунучтуу микроб».

Генетиканын жана гендик медицинанын көзөмөлсүз өнүгүшү келтирген коркунучту түшүнүү аракеттери мурда да жасалган. Ошентип, 1968-жылы Тегеранда Адам укуктары боюнча эл аралык конференция болуп, анын жыйынтыгында 18-п.: «Акыркы илимий ачылыштар жана техникалык жетишкендиктер социалдык-экономикалык жана маданий прогресстин кеңири келечегин ачууну каалашат, ошого карабастан алар укуктар менен эркиндиктерди ишке ашырууга коркунуч келтириши мүмкүн жана буга байланыштуу дайыма көңүл бурууну талап кылышат» деп жарыяланган. Жоопкерчиликти жөнгө салуунун маанилүүлүгү жана зарылдыгы кошумча далилдерди талап кылбайт, ал эми мындай жоопкерчиликти чет өлкөлөрдүн кодекстеринде жөнгө салуу бул багыттын тууралыгын дагы бир тастыктоо катары кызмат кылат.

Мындай жоопкерчиликти жөнгө салуу, өзүнчө изилдөөнү талап кылган маселе көптөгөн, анын ичинде мындай лабораториялардын, илимпоздордун статусу менен байланышкан укуктук аспектерге, конкреттүү жетишкендиктер түрүндө алардын ишинин натыйжаларына ээ. Медицина кызматкерлеринин адам өмүрүнө жана ден соолугуна зыян келтирүү маселелери боюнча биздин изилдөөнүн көз карашы менен, конкреттүү сунуштарды камтыйт. Мындай кылмыштын субъектиси медицина кызматкери гана боло албайт, бул учурда жалпы субъект болушу керек.

Адам өзүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткарбагандыгынан улам байкабастыктан улам өлүмгө алып келгендиги үчүн жоопкерчилик маселелеринде

Кылмыш-жаза мыйзамынын жоболорун талдоо, РФнын Кылмыш-Жаза кодексинин 109-беренесинин 2-пунктунун санкцияларын катаалдаштыруу зарылдыгы жөнүндө тыянак чыгарууга болот. Мындай сунуш адам өмүрү жана күнөөлүү адамга жүктөлгөн кызматтык иш-милдеттерди жана ыйгарым укуктарды аткаруу боюнча бузулган мамилелердин объектиси болуп саналат, ал өзүнүн кесиптик милдеттерин аткарууга байланыштуу, билим жана квалификация менен ырасталган атайын билимдердин жана тажрыйбалардын болушун болжойт.

РФнын Кылмыш-жаза кодексинин кылмыштын айрым түрү боюнча кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткарбагандыгынын натыйжасында байкабастыктан улам өлүмдүн келип чыгышын чектөөгө мүмкүн болот. Медициналык багыттагы айрым кызматтарды ээлөөгө же медициналык иш-аракет менен алектенүүгө тыюу салууну киргизүү, медициналык иш-аракет чөйрөсүндөгү бузуулар Россия Федерациясынын Конституциясынын 1-главасынын жоболоруна ылайык эң жогорку баалуулук болгон адам өмүрүнө зыян келтириши мүмкүн.

Төртүнчү бөлүм *«Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө жасалган адам өмүрүнө кол салуу кылмыштары жана аларды системалаштыруу» өзүнө төрт бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм «Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө жасалган адам ден соолугуна атайылап кол салуу», экинчи бөлүм «Медициналык иш-аракет чөйрөсүндө жасалган адамдын ден соолугуна этиятсыз кол салуу».*

Автор тарабынан адам ден соолугуна атайылап кол салуулар, эреже катары, кылмыштардын курамын карайт, медицина кызматкери кылмыштын мүмкүн болгон субъекти катары чыгат, күнөөнүн формасы катары ниет кылмыштардын курамдары үчүн мүнөздүү эмес, мында медицина кызматкери кылмыштын негизги субъекти катары белгиленет.

Автордун айтымында, РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 238-беренесинин 2-пункту боюнча жоопкерчиликти жөнгө салуу жагынан кызыкчылык жараткан ден соолукка оор зыян келтирүү жөнүндө кылмыштын субъективдүү жагы юристтердин жана илимпоздордун пикири менен ырасталган түздөн-түз ниет менен мүнөздөлөт. Түздөн-түз ниет бул жерде дарыгер коопсуздук эрежелерин бузуп жатканын көрүп, аларды бузуп жатканын билет жана атайылап коопсуздук талаптарын сактабай туруп кызмат көрсөтөт, ал зыян келтиргиси келбейт, бул бизди логикалык жыйынтыкка алып келет, бул кылмыш жасаган адам анын иш-аракеттери коомдук коркунучтуу кесепеттерге алып келерин билген, коомдук коркунучтуу кесепеттердин пайда болуу мүмкүнчүлүгүн же кутулбастыгын алдын ала билген жана алардын болушун каалаган (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 25-беренеси). Мындай жагдай РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 238-беренесинин 2-пунктуна өзгөртүү киргизүүнү жана аны «адам ден соолугуна же өлүмүнө оор зыян алып келди» деген редакцияда баяндоону талап кылат, күнөөнүн бир түрү катары байкабастыктан так көрсөтмөнү алып салуу ниетин

билдирет. РФнын КЖКнын 238-беренесинин пункттарында заманбап берилишинде медицина кызматкерине карата колдонулбайт.

Корутунду. Диссертациялык изилдөөнүн негизинде диссертант төмөнкү негизги тыянактарды сунуштайт:

1. Жашоо маанилүү, негизги социалдык жыргалчылыкты билдирет, ал эми жашоо укугу анын сапатты баалоонун ченемдик чарасы жана формасы болуп саналат. Жашоого болгон укук инсандын укуктары жана эркиндиктери системасынын аныктоочу теориялык-эмпирикалык элементи болуп саналат, ал эми максат коюучу чындык катары адамдын баалуулук кабылдоосунун деңгээлин билдирет, ошондой эле жашоого болгон укук концепциясында жыргалчылыктын мүнөздөмөсү болуп саналат. Россия Федерациясында азыркы учурда колдонулуп жаткан Россия Федерациясынын Конституциясы жашоого болгон укукту жашоого болгон укукту коргоо жана сактоо жаатында укуктун башка тармактарын өнүктүрүү үчүн база, анын ичинде кылмыш укугунда укуктун коргоочу функциясын ишке ашыруунун негизги механизмдеринин бири катары бекемдейт. Мыйзамдын коргоо милдетин ишке ашыруунун негизги механизмдеринин бири катары. Жашоо-эркин баштоочу, авто-жөнгө салуучу, процессте социалдык жана биологиялык жактан интеграцияланган, курчап турган процесстер менен өз ара көз каранды, зат алмашуу, өсүү, көбөйүү жана айлана-чөйрөгө ыңгайлашуу мүмкүнчүлүктөрү болуп саналат.

2. Медициналык иш-аракет медициналык жардам көрсөтүү менен байланышкан иш-аракеттердин жана процесстердин кеңири спектрин камтыйт, атап айтканда: 1) диагностика, 2) дарылоо, 3) алдын алуу, 4) адамдардын ден соолугун реабилитациялоо, 5) медициналык консультация. *Диагностика* - бул ар кандай изилдөөлөрдүн, талдоолордун, текшерүүлөрдүн жана бейтап жөнүндө маалымат чогултуунун натыйжасында бейтаптын оорусун, ден соолугунун абалын же белгилердин себептерин аныктоо процессин камтыган медициналык иш-аракет; *Дарылоо*-бул бейтаптарды айыктыруу, белгилерди аныктоо жана жеңилдетүү, жашоо сапатын жакшыртуу же өнөкөт ооруларды башкаруу максатында дарылоону камсыз кылууга багытталган медициналык иш-аракет. Дарылоо ыкмалары ар кандай болушу мүмкүн жана дары-дармектерди, хирургиялык тоскоолдуктарды, физиотерапияны, психотерапияны, реабилитацияны жана башка ыкмаларды колдонууну камтыйт; *Профилактика*-бул профилактикалык чараларды колдонуу менен ооруларды алдын алууну жана ден соолукту сактоону камтыган медициналык иш-аракет, натыйжада эмдөө, жашоо образы боюнча консультация, тамактануу жана физикалык активдүүлүк боюнча сунуштар, скринингдик изилдөөлөр жана ооруларды алдын алуунун башка ыкмалары; *Реабилитациялоо* - бул жаракаттан, оорудан же операциядан кийин бейтаптын ден соолугун жана функционалдуулугун калыбына келтирүү процесстерин өзүнө камтыган медициналык иш-аракет. Реабилитацияда

физикалык терапия, эрготерапиясы, сүйлөө терапиясы, психологиялык колдоо жана бейтапты калыбына келтирүүгө жана адаптациялоого багытталган башка ыкмалар камтылышы мүмкүн; *Медициналык консультация жана кеңеш берүү* - бул бейтаптарга кеңеш берүүнү, аларга ден соолугунун абалы, диагнозу, дарылоосу, божомолу жана мүмкүн болгон кесепеттери жөнүндө маалымат берүүнү камтыган медициналык иш-аракет. Медицина адистери бейтаптарды ден соолугу жана дарылоосу жөнүндө негиздүү чечим кабыл алуу үчүн зарыл маалыматтар менен камсыздашат. «Минималдуу зарыл болгон медициналык билим» түшүнүгүн тиешелүү профилдеги медициналык адиске керектүү билимдердин жыйындысы катары аныктоого болот.

3. Медицина кызматкерлеринин кесиптик кылмыштарынын курамдары авторго аларды төмөнкүчө мүнөздөөгө мүмкүндүк берди: биринчиден, бул курамдардын баары атайын субъектке гана тиешелүү, аларга медициналык жардам көрсөтүүгө түздөн - түз тиешеси бар медицина кызматкерлеридарыгерлер, фельдшерлер, медициналык айымдар, акушерлер ж.б. кирет. Экинчиден, каралып жаткан чөйрөдөгү кылмыштардын объектиси РФнын Кылмыш-жаза кодексинин атайын бөлүгүнүн VII бөлүмү («инсанга каршы кылмыш»), б. а. тиешелүү жосундар бир эле уруулук объектке - инсанды кылмыштуу кол салуулардан коргоого багытталган коомдук мамилелерге кол салат. Үчүнчүдөн, объективдүү тарап күнөөлүү адам өзү жасоого тийиш болгон (милдеттүү) же активдүү жүрүм-турум (объективдүү туура эмес аракеттерди жасоо) аркылуу иш-аракеттерди жасоодон качса, кесиптик шартталган аракети же аракетсиздиги менен мүнөздөлөт, Мисалы: оорулууга жардам бербөө (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 124-беренеси) же кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткарбоо (РФтин Кылмыш-жаза кодексинин 109-беренесинин 2-бөлүгү, 118-беренесинин 2-бөлүгү, 122-беренесинин 4-бөлүгү). Төртүнчүдөн, жазык мыйзамынын талдануучу ченемдеринин диспозициялары, бланкеттик, бул жосундарды кесиптик милдеттерди аткарбоо же талаптагыдай эмес аткаруу катары квалификациялоо үчүн алардын төмөнкүлөргө ылайык келбестигин белгилөө зарыл экендигин шарттайт: а) медициналык жардам көрсөтүүнүн стандарттары, нускамалар ж.б. сыяктуу актыларда белгиленген тартипте бекитилген чектерге, мазмунга жана критерийлерге; б) медициналык практикада жалпыга белгилүү, жалпы таанылган, жалпы кабыл алынган жана жалпыга милдеттүү болуп саналган медициналык жардам көрсөтүүнүн эрежелерине. Бешинчиден, медициналык жардам көрсөтүү жаатында медиктин атайын субъектисин караган кылмыштардын курамы материалдык болуп саналат, анткени алар сөзсүз түрдө тигил же бул коомдук коркунучтуу кесепеттерди объективдүү жактан милдеттүү түрдө караштырышат: а) өлүм (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 109-беренесинин 2-бөлүгү, 124-беренесинин 2-бөлүгү), б) ден соолукка оор зыян келтирүү (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 118-беренесинин 2-

бөлүгү, 124-беренесинин 2-бөлүгү), в) ден соолукка орточо оордуктагы зыян келтирүү (РФ Кылмыш-жаза кодексинин 124-беренесинин 1-бөлүгү) (г) АИВ-инфекциясын жуктуруу (РФ КЖКнын 122-бер. 4-бөлүгү). Мындай кесепеттер медиктердин аракеттери менен себептик байланышта болушу керек, бул иште биз буга чейин түшүндүрүп келген жана каралып жаткан кылмыштардын курамында милдеттүү элемент болуп саналат. Алтынчыдан, ушул курамдарда каралган бардык кылмыштардын субъективдүү жагы этиятсыздык түрүндөгү күнөө менен мүнөздөлөт. Жетинчиден, коомдук коркунучтун даражасы боюнча медициналык кызматкерлердин кесиптик курамын талдоо төмөнкүлөрдү берди. РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 109-беренесинин 2-бөлүгүндө (байкабастыктан өлүмгө алып келүү), РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 122-беренесинин 4-бөлүгүндө (АИВ-инфекциясын жуктуруу), РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 124-беренесинин 2-бөлүгүндө (оорулууга жардам көрсөтпөө), РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 15-беренесине ылайык каралган кылмыштар, орточо оор кылмыш категориясына кирет, анткени аларды жасагандыгы үчүн максималдуу жаза беш жылдан ашпайт. РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 118-беренесинин 2-бөлүгү (байкабастыктан ден соолукка оор зыян келтирүү), РФнын Кылмыш-жаза кодексинин 124-беренесинин 1-бөлүгү (оорулууга жардам көрсөтпөө) кичине оор кылмыш категориясына кирет, анткени аларды жасагандыгы үчүн максималдуу жаза эки жылдан ашык эркинен ажыратылбайт.

4. Медициналык чөйрөдөгү кылмыштар өзүнчө бапка бөлүнгөн Казакстан Республикасынын Кылмыш-жаза мыйзамдарынын тажрыйбасын оң аспект катары кароо негиздүү деп эсептейбиз. РФнын Кылмыш-жаза кодексинин жаңы бөлүмүн бириктирүү критерийлери «Медициналык кылмыш» болушу керек: кылмыш укук бузуулар түздөн - түз объектиси - адамдын ден соолугу; кылмыш укук бузуу предмети-атайын: медициналык же дары-дармек кызматкери. Күнөөнүн интеллектуалдык элементи субъекттин эфемердик мүмкүндүгүн коомдук коркунучтуу кесепеттерди алдын ала билүүсүндө жана субъекттин буга карата терс мамилесинде (жеңил ойлуулукта), же болбосо алардын пайда болуу мүмкүндүгүн четке кагууда (шалаакылыкта) билдирилүүгө тийиш. Эрттүү элемент коомдук коркунучтуу кесепеттерди болтурбоого (жеңил ойлуулукта) же мындай кесепеттерди болтурбоо боюнча эч кандай аракеттердин жоктугуна (шалаакылыкта) негизсиз эсептөөдө турат. Медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштарынын субъективдүү тарабынын каралган өзгөчөлүктөрү атайын юридикалык адабияттарда «кесиптик этиятсыздык» боюнча тиешелүү багыттагы кылмыштарга күнөөлүү медициналык кызматкерлердин күнөөсүн белгилөөгө себеп болду.

5. Медициналык практикадагы кырсыктарга ийгиликсиз натыйжалары бар мындай учурларды гана киргизүү керек, мында дарылоодогу ийгиликсиздиктер оорунун атипикалык жүрүшү, организмдин жеке өзгөчөлүктөрү менен түздөн-түз

байланышкан, шашылыш жардам көрсөтүү үчүн элементардык шарттардын жоктугу менен гана эмес, медициналык маанилүү кесепеттерин алдын ала көрүү мүмкүнчүлүгү жокко чыгарылат. Бөөдө кырсыктарды кесиптик кылмыштардан айырмалоо медициналык персоналдын иш-аракеттери менен алардын пайда болушунун себептеринде жана шарттарында маңызы боюнча түзүлөт.

6. Өздөрүнүн кесиптик милдеттерин талаптагыдай аткарбагандыгынан улам медицина кызматкерлери тарабынан жасалган кылмыштар көбүнчө белгилүү бир объективдүү себептер же дарыгердин күнөөсүн жеңилдетүүчү ар кандай мүнөздөгү жагдайлар менен байланыштуу. Юриспруденция жаатында медициналык персоналдын кесиптик милдеттерин бузуу менен байланышкан кылмыштуу жосундардын төмөнкүдөй учурларын бөлүп көрсөтүү болжолдонууда: а) жетишсиз текшерүү; б) диагностикалык изилдөөлөрдү аткарбоо; в) этиятсыз кароо; г) ооруканага өз убагында эмес же ишке ашырылбаган жана оорулууларды дарылоо мекемелеринен мөөнөтүнөн мурда чыгаруу; д) дарылоо иш-чараларынын операциясын жетишсиз даярдоо жана шалаакылык менен аткаруу; е) ар кандай медициналык нускамаларды жана эрежелерди сактабоо жана бузуу; ж) фармакологияны шалаакылык менен колдонуу. Бирок, ошол эле учурда, биз ишинде көрсөтүлгөн медициналык иштин өзгөчөлүктөрүн эске алуу керек.

Практикалык сунуштамалар:

1. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштарын тергөөдө соттук-медициналык экспертизанын мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдалануу үчүн принципалдуу мааниге ээ жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине кесиптик медициналык иштин өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүү, бул кылмыштардын квалификациясынын методологиясын өркүндөтүү, алардын себептерин жана шарттарын аныктоо үчүн сунуш кылынышы мүмкүн.

2. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде укук коргоо органдары жана соттук-медициналык экспертиза мекемелери үчүн медициналык кызматкерлердин кесиптик кылмыштары жөнүндө кылмыш иштеринин алкагында соттук-медициналык экспертизаларды дайындоо, уюштуруу жана өткөрүү маселелери боюнча сунуштар иштелип чыккан, алар соттук-эксперттик ишти да, тергөө-соттук практиканы да өркүндөтүүгө багытталган.

3. Медициналык кызматкерлердин кесиптик милдеттерин бузуу менен байланышкан кылмыш иштери боюнча соттук-медициналык экспертизаларда чечүү үчүн суроолордун тизмеси, медицина тармагындагы атайын билимдерди колдонуу менен көрсөтүлгөн кылмыш иштеринин бардык жагдайларын кыйла толук изилдөө үчүн жана медицина кызматкерлеринин жосундарына кийин тийиштүү түрдө кылмыш-жаза укуктук баа берүү максатында суроолордун тизмеси сунушталды.

4. Изилдөөлөрдүн алынган жыйынтыктары медициналык жана юридикалык ЖОЖдордогу окуу процессинде, ошондой эле медициналык мекемелердин

кызматкерлери жана соттук-эксперттик мекемелердин кызматкерлери менен сабактарды өткөрүүдө колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Дуйсембаевой Д.А. Медицинский работник как субъект преступлений против жизни и здоровья: проблемы определения [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // Журнал: Российский судья. ООО Издательская группа Юрист, Верховный суд РФ. ISSN: 1812-3791. № 6, 2019. - С. 46 - 48. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://lawinfo.ru/catalog/contents-2019/rossijskij-sudja/6/>
2. Дуйсембаевой Д.А. Медицинский работник, как возможный субъект уголовного деяния [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // «Современный ученый» включен в список ВАК с 12.02.2019г., РИНЦ (Elibrary.ru) и в Международную базу данных Agris. № 3, 2020. - С. 268-272. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://su-journal.ru/wp-content/uploads/2020/05/su_3.pdf
3. . Дуйсембаевой Д.А. Здоровье как объект уголовно-правовой охраны [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // Вопросы российского и международного права Том 10 № 1 А, 2020 - С. 225-235. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2020-1/28-savoshchikova-duisembaeva.pdf>
4. Дуйсембаевой Д.А. Неосторожные посягательства на здоровье человека, совершаемые в сфере медицинской деятельности: уголовно-правовой аспект [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 4. - С. 201-204. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_54791111_93306252.pdf
5. Дуйсембаевой Д.А. Умышленные посягательства на здоровье человека, совершаемые в сфере медицинской деятельности: уголовно-правовой аспект [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 4. - С. 205-208. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_54791112_85033547.pdf
6. Дуйсембаевой Д.А. Умышленные посягательства на жизнь человека в сфере медицинской деятельности: уголовно-правовой аспект [Текст] / Д.А. Дуйсембаевой // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 8. - С. 208-212. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.elibrary.ru/query_results.asp

Дуйсембаева Динара Аргыновнанын 12.00.08-Кылмыш укугу жана криминология; жазык-аткаруу укугу адистиги боюнча юридикалык илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Медициналык иш-аракетти жүзөгө ашырууда өлүмгө жана ден соолукка зыян келтирүү: кылмыш-укуктук аспект» деген темадагы диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: кылмыш-укуктук коргоонун объектиси катары ден соолук, медициналык иш-аракеттин кесиптик өзгөчөлүктөрү, кылмыштар, медицина кызматкери, адам өмүрүнө атайылап кол салуу, адам өмүрүнө этиятсыз кол салуу, адам ден соолугуна атайылап кол салуу, адам ден соолугуна этиятсыз кол салуу.

Изилдөөнүн объектиси медицина кызматкерлери тарабынан жүзөгө ашырылышы мүмкүн болгон адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштар үчүн жоопкерчиликти белгилөө жазык-укуктук ченемдерди иштеп чыгуу жана колдонуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелер болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп төмөнкүлөр саналат: өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштарга тиешелүү конституциялык, жарандык, медициналык мыйзамдардын ченемдери жана институттары; медицина кызматкерлери тарабынан жасалышы мүмкүн болгон өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштар үчүн жоопкерчиликти караган жазык-укуктук ченемдер; изилденүүчү проблематика боюнча, ошондой эле жазык-укуктук, медициналык, социологиялык мүнөздөгү чектеш маселелер боюнча илимий иштеп чыгуулар; иштердин көрсөтүлгөн категориясы боюнча кылмыштарды тергөөнүн соттук-тергөө практикасы; медицина кызматкерлери тарабынан жасалган өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштарга каршы күрөшүүнүн натыйжалуулугу көйгөйү боюнча диссертациянын автору тарабынан жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктары.

Изилдөөнүн максаты медициналык кызматкерлер тарабынан жасалган жазык-укуктук күрөшүү жана адам өмүрүнө жана ден соолугуна каршы кылмыштарды токтотуу боюнча теориялык жана практикалык иш-чараларды комплекстүү илимий иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн методологиялык негизи коомдук жараяндардын жана кубулуштардын билим теориясынын учурдагы абалын түзөт. Диссертациянын жүрүшүндө жалпы илимий жана жеке изилдөө методдору, анын ичинде: формалдуу – логикалык, системалык – түзүмдүк, салыштырма – укуктук, статистикалык, социологиялык (сурамжылоо, документтерди талдоо) жана башкалар колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы диссертациялык изилдөө медициналык иш-аракетти жүзөгө ашырууда адам өлүмүнө жана ден соолугуна

зыян келтирүү көйгөйлөрүнүн алгачкы заманбап комплекстүү изилдөөлөрүнүн бири экендиги менен аныкталат.

Алынган изилдөөнүн жыйынтыктарын пайдалануу боюнча сунуштамалар же пайдалануу даражасы медициналык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу учурунда адам өлүмүнө жана ден соолугуна зыян келтирүү маселеси боюнча кылмыш-укуктук аспектилерин андан ары өнүктүрүү үчүн илимий-теориялык негиздерин түзүүгө мүмкүндүк берет.

Колдонуу чөйрөсү: Кылмыш-жаза укуктары, криминология, жазык-аткаруу укугу.

РЕЗЮМЕ

диссертации Дуйсембаевой Динары Аргыновны на тему: «Причинение смерти и вреда здоровью при осуществлении медицинской деятельности: уголовно-правовой аспект» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Ключевые слова: здоровье как объект уголовно-правовой охраны, профессиональные особенности медицинской деятельности, преступления, медицинский работник, умышленные посягательства на жизнь человека, неосторожные посягательства на жизнь человека, умышленные посягательства на здоровье человека, неосторожные посягательства на здоровье человека.

Объектом исследования являются общественные отношения в сфере разработки и применения уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за преступления против жизни и здоровья, которые могут совершаться медицинскими работниками.

Предметом исследования являются: нормы и институты конституционного, гражданского, медицинского законодательства, касающиеся преступлений против жизни и здоровья; уголовно-правовые нормы, предусматривающие ответственность за преступления против жизни и здоровья, которые могут совершаться медицинскими работниками; научные разработки по исследуемой проблематике, а также по смежным вопросам уголовно-правового, медицинского, социологического характера; судебно-следственная практика расследования преступлений по указанной категории дел; результаты проведенного автором диссертации опроса по проблеме эффективности борьбы с преступлениями против жизни и здоровья, совершаемыми медицинскими работниками.

Цель исследования является комплексная научная разработка теоретических и практических мер уголовно-правовой борьбы и пресечения преступлений против жизни и здоровья, совершаемых медицинскими работниками.

Методологическую основу исследования составляют современные положения теории познания социальных процессов и явлений. В ходе работы над диссертацией использовались общенаучные и частные методы исследования, в том числе: формально – логический, системно – структурный, сравнительно – правовой, статистический, социологический (опрос, анализ документов) и другие.

Полученные результаты и их новизна определяется тем, что диссертационное исследование представляет собой одно из первых современных комплексных исследований проблем причинения смерти и вреда здоровью при осуществлении медицинской деятельности.

Степень использования или рекомендации по использованию полученные результаты исследования позволят создать научно-теоретические основы для дальнейшего развития уголовно-правовых аспектов по вопросу причинения смерти и вреда здоровью при осуществлении медицинской деятельности.

Область применения: уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право.

SUMMARY

of the dissertation by Dinara Argynovna Duisembaeva on the topic of “Causing death and harm to health during medical activities: criminal and legal aspect” for the academic degree of Candidate of Legal Sciences in major 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal law

Key words: health as an object of criminal legal protection, professional features of medical activity, crimes, medical worker, intentional attacks on human life, reckless attacks on human life, intentional attacks on human health, reckless attacks on human health.

The object of the study is public relations in the development and application of criminal law that establishes liability for crimes against life and health that can be committed by medical workers.

The subjects of the study are: norms and institutions of constitutional, civil, medical legislation relating to crimes against life and health; criminal law provisions imposing liability for crimes against life and health that may be committed by medical workers; scientific developments on the issues under this study, as well as related issues of criminal, medical, sociological nature; judicial investigative practice of crimes investigation in this category of cases; the results of a survey conducted by the author of the dissertation on the effectiveness problem of the fight against crimes against life and health committed by medical workers.

The purpose of the study is a comprehensive scientific development of theoretical and practical measures of criminal law to combat and suppress crimes against life and health committed by medical workers.

The methodological basis of the study is comprised of the modern provisions of the theory of knowledge of social processes and phenomena. General scientific and private research methods were used, including: formal-logical, systemic-structural, comparative-legal, statistical, sociological (survey, document analysis) and others during the work on the dissertation,

The results obtained and their novelty are determined by the fact that the dissertation research represents one of the first modern comprehensive studies of the problems of causing death and harm to health during medical activities.

The degree of use or recommendations for use of the obtained research results will allow to create a scientific and theoretical basis for the further development of criminal and legal aspects on the issue of causing death and harm to health during medical activities.

Area of application: criminal law, criminology, penal law.